

Олександр Стишов

м. Київ

Український мовно-інформаційний фонд НАН України

СЛОВОТВІРНІ ГНІЗДА З ВЕРШИНАМИ-НЕОЛОГІЗМАМИ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено аналізу словотвірних гнізд, що виникли в результаті зростання дериваційної активності інновацій-іменників у сучасних українській і російській мовах.

Ключові слова: словотвірна гніздо, деривація, вершина, неологізм, інновація, okazionalizm.

In the article, the word families originated in modern Ukrainian and Russian languages as a result of increase of noun innovations' derivation activity are analyzed.

Key words: word family, derivation, root word, innovation, occasionalism.

У кінці ХХ – на початку ХХІ століть у словниковому складі української й російської мов серед ряду процесів переважає неологізація, що зумовлено дією позамовних і внутрішньомовних факторів. Передусім, це гласність і демократизація соціального, економічного, науково-технічного та культурного життя в Україні й Російській Федерації, відкритість цих країн для інтенсивного діалогу із світовою спільнотою, запозичення й упровадження всіх кращих її надбань. Водночас відчутні зміни в лексиконі обох східнослов'янських мов спричинені приведенням у рух істотних можливостей, закладених у їхній внутрішній структурі. Зазначені чинники динамічного розвитку словникового складу близькоспоріднених мов перебувають у тісній взаємодії, переплетенні й взаємозумовленості.

Лінгвістичні студії останніх десятиліть переконливо доводять, що серед ряду джерел активного поповнення лексико-семантичного рівня української і російської мов (зокрема запозичення, внутрішньомовні входження – розмовні слова, територіальні й соціальні діалектизми, жаргонізми, арготизми та ін., – семантичні неологізми, актуалізовані лексеми, денотативно й конотативно переорієнтовані одиниці тощо) провідна роль усе ж таки належить словотворенню (див. праці Н.Клименко, К.Городенської, О.Муромцевої, Л.Мацько, О.Сербенської, Є.Карпіловської, В.Олексенка, В.Чабаненка, Л.Симоненко, Ж.Колоїз, Г.Віняр, В.Герман, Д.Мазурик, Т.Коць, В.Фурси, К.Ленець, А.Нелюби, С.Лук'яненка, І.Кочан та ін.; О.Земської, В.Костомарова, Л.Ферм, О.Дуліченка, В.Лопатіна, І.Улуханова, Р.Намітокової, О.Семенюка, Е.Галлоєвої, О.Говердовської, Л.Жданової, Н.Чернікової, М.Янценецької та багатьох ін.).

Нині у полі зору слов'янських дериватологів перебуває питання

вивчення таких важливих комплексних одиниць словотворення – словотвірних ланцюжків і словотвірних гнізд (далі СГ). Так, у період кінця ХХ – початку ХХІ ст. з'явилися ґрунтовні дослідження з проблем структури й семантики багатьох СГ (Н.Клименко, В.Грещук, М.Голянич, М.Лесюк, Н.Тишківська, М.Федурко, О.Дияк, Г.Віняр, О.Земська, О.Тихонов, М.Козак, О.Моїсєєв, М.Малєєва, Г.Гончаренко, Л.Введенська, О.Петров, Х.Ядацька та ін.). Однак питання виникнення нових СГ, заповнення лакун у відомих із них, виявлення обсягу і взаємовпливів усередині гнізд, їх порівняльного аналізу в споріднених мовах та ін. були й залишаються актуальними в українському/російському і зарубіжному мовознавстві.

У названий вище період засвідчено певне зростання чисельності дериваційних досліджень славістів із компаративістики (М.Кочерган, В.Лопатін, І.Улуханов, Г.Нещименко, Л.Смірнов, К.Вашакова, Ц.Аврамова, О.Мартінцова, К.Вачкова, К.Гутшміт та ін.). Надійним фундаментом для проведення порівняльно-типологічного опису дериваційних систем слов'янських мов на матеріалі СГ слугує доробок таких лінгвістів, як Є.Отін, О.Беляївська, М.Білоус, Ю.Гінзбург, Т.Попова, О.Лукашенець, В.Верещака, Т.Величко, В.Нечаєва, Н.Павленко, Н.Ярошенко та ін. А втім праці, присвячені порівняльному вивченню типових і відмінних тенденцій у розвитку СГ із вершинами-неологізмами, на жаль, поки що поодинокі. Через це такий аналіз видається досить актуальним і на часі.

Мета нашої розвідки – провести порівняльний аналіз СГ із іменниковими інноваціями в ролі вершин у споріднених українській і російській мовах, показати типове і відмінне на прикладі деривації здебільшого загальномовних і почасти оказіональних неологізмів на синхронному зрізі.

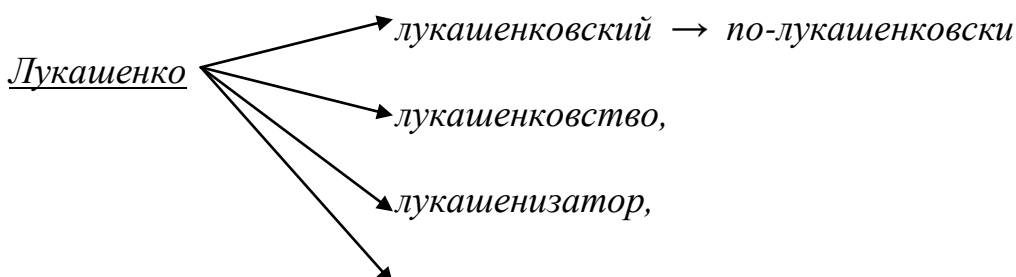
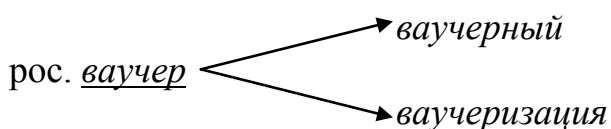
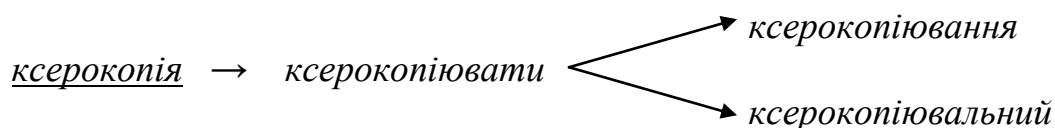
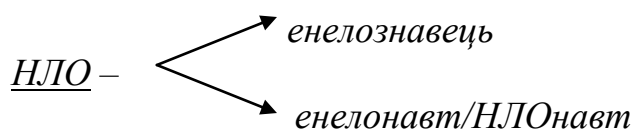
Матеріалом для дослідження слугували численні новотвори (понад 1850 одиниць), зафіксовані передусім у сучасній україномовній і російськомовній публіцистиці, а також почасти в художньому і розмовному стилях цих мов, які охоплюють значний часовий проміжок – 1985-2011 рр.

У сучасному мовознавстві *словотвірне гніздо* визначають як сукупність слів, упорядкованих відношеннями похідності й об'єднаних спільним коренем [2; 620]. Хоча зустрічаємо й дещо іншу інтерпретацію: „Словотвірне гніздо – сукупність усіх словотвірних ланцюжків похідності однокореневих слів, вершиною якої є непохідна основа” [3; 565]. Більшість сучасних дериватологів визнають словотворне гніздо однією з головних одиниць словотвору. Тому досить слушно відомий російський лінгвіст О.Тихонов зазначає, що „система в словотворі – це система словотвірних гнізд” [5; 36]. Фіксація і студіювання СГ (у тому числі й нових) має для мовознавців як теоретичне значення (переконаливе свідчення системності словотвору, дослідження і передбачення тенденцій його розвитку), так і практичне (підготовка й укладання словотвірних лексиконів). Із цього приводу доречно заувага Є.Карпіловської: „Вважаємо залучення неологізмів надзвичайно

важливим для з'ясування закономірностей функціонування та прогнозування тенденцій розвитку сучасного українського лексикону” [1; 7].

Словотвірні гнізда в найбільших дериватологічних словниках порівнюваних мов [див. 5, 6, 1] відбивають лише певний зріз їхніх словотвірних систем, зокрема переважно другої половини ХХ ст. Фактичний матеріал у досліджуваних східнослов'янських мовах засвідчує, по-перше, появу й інтенсивне зростання СГ із вершинами-інноваціями, а по-друге, певне розширення відомих, або канонічних, гнізд у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Відповідно зростає кількість мотивованої та немотивованої нової лексики, що виконує номінативну, прагматичну й стилістичну функції в названих мовах.

Предметом нашої уваги стали СГ, у яких слова-вершини й усі похідні лексичні одиниці – неологізми. Вершини таких гнізд характеризуються різною частиномовною належністю. Проте помічено, що з-поміж значної кількості нових СГ, які виникли й функціонують в українській і російській мовах кінця ХХ – початку ХХІ ст., істотно домінують одиниці з іменниковими словами-вершинами. Це, очевидно, можна пояснити посиленням антропоцентризму і номінативності в словотворі порівнюваних мов. Такі гнізда за наповнюваністю в обох мовах можуть бути як елементарними (гніздо являє собою словотвірну пару): укр. айпед → айпедовий; провайдер → провайдерський; рос. айпед → айпедовый; провайдер → провайдерский; Баркашов → баркашовець), так і багатослівними (гніздо – три й більше слів) – укр.

лукашизм (від Лукашенко + фашизм).

Засвідчено, що склад аналізованих СГ у порівнюваних мовах може бути як однорідним, тобто представленим вершиною і похідними одиницями нейтральними, або міжстильовими, а також такими, що належать до одного стилю, так і неоднорідним, оскільки складатися з різностильових утворень. Напр.: укр. сайт → сайтовий; крутий перен. → круто, крутість, крутизна, крутелик, крутяк; рос. рейтинг → рейтинговий; поп-музыка → попс, попса, попсень, попсить, попсовик, попсовый, попсово, попсуха, попсушник, попсяра.

Варто звернути увагу і на одиниці СГ щодо їх нормативності та кодифікації. Оскільки вершини й похідні гнізд виступають неологізмами, то цілком зрозуміло, що більшість із них ще зберігають новизну тією чи іншою мірою: укр. кітч/кіч – кітчевий, кічуха розм.; рос. могул – могулист, могулистка. Проте деякі, активно функціонуючи в мові публіцистики та в інших стилях, поступово стають узуальними й нормативними, рідше – навіть кодифікованими, пор.: укр. скутер – скутерист; лізинг – лізинговий, лізингодавець, лізингоотримувач; рос. киллер – киллерский; байт – байтовий. Хача останнім часом в обох порівнюваних мовах засвідчено тенденцію до збільшення кількості okazіоналізмів у складі СГ, які ніколи не стануть літературними словами: укр. Віктюк – антиВіктюк; СНД – есендюшник; рос. ГКЧП – ГКЧПуга; мент – ментозавр. Творення таких індивідуально-авторських слів, предсім у мові ЗМІ (рідше в художньому стилі й розмовному мовленні, особливо субстандартному) спричинено, на нашу думку, демократизацією всіх галузей суспільного життя і в зв'язку з цим свободою вибору слова в радіо- й телепередачах, статтях, урізноманітненням жанрово-стильової палітри мови, природним намагання мовців, насамперед журналістів, оновити засоби вираження, прагнення до свіжості, неординарності, тому що характерна ознака публіцистичного стилю – постійний пошук і використання нових засобів експресії, образності на тлі інформаційного стандарту і стереотипних висловів. Напр. у контекстах: *Мабуть, це трагедія не для всього СНД, а для головного есендюшника — Росії (Є.Дудар); Небезпечний СНІДанок (заголовок) (газ. „Молодь України”, 01.08, 1991, с. 1); Счетная палата пробовала работать трижды. Первуй раз, в августе 1998 года, ее представители, понадеявшись на архив местного отделения ФСБ, просто ничего не нашли — „фээсбэшники” отказались с проверяющими сотрудничать (газ. „Московские новости”, 14.02. — 21.02, 1999).*

Зацікавлення лінгвістів-дериватологів викликає також питання, яке нове слово виступає вершиною, зокрема питоме чи іншомовне, і які з них переважають. Зібраний нами фактичний матеріал засвідчив домінування **нових запозичень** у ролі вершин, що зумовлено, на наш погляд, потужними процесами глобалізації як в українському й російському соціумах, так і в їхніх мовах: укр. спікер – спікерів, спікерство, спікерувати, спікеріада,

спікерський, проспікерський; тюнінг – тюнінговий; рос. бартер – бартерний, антибартерний, бартеровати, бартероваться, бартеризація; бигборд – бигбордовий. Словотвірних гнізд із новими питомими словами-вершинами в СГ аналізованих мов помічено меншу кількість, пор.: укр. НРУ (ен-ер-у), Рух (Народний рух України) – рухівка, рухівець, экс-рухівець, новорухівець, рухівський, прорухівський, антирухівський; УТН – утеєнівець; рос. Гайдар – гайдарики, гайдаризм, гайдаризація, гайдаровец, гайдаровщина, гайдарономика, гайдарить, огайдарить; ГБ (государственная безопасность) – гэбуха, гэбульник, гэбье.

Серед найважливіших показників адаптації нових іншомовних слів загалом і морфологічної зокрема у сучасній українській і російській мовах виступає їх словотвірна активність – деривація на їх основі рядів похідних одиниць. Найбільш інтенсивно освоюються і входять до аналізованих літературних мов нові запозичення європейського й інтернаціонального характеру, що виступають вершинами багатьох СГ і поповнюють здебільшого термінологічні підсистеми, а також загальноновживану лексику.

Спостереження за вершинами-новозапозиченнями, а також словотвірними гніздами, які вони формують, засвідчує, що такі одиниці об'єднуються в сучасних українській і російській мовах у різні тематичні групи. Наповнюваність останніх залежить від значущості й необхідності тих реалій та понять у житті соціумів названих народів. Серед типових для обох мов тематичних груп виділяємо: 1) назви актуальних економічних реалій і понять: укр. бартер – бартерний, антибартерний, бартерувати, бартернути, збартерувати, бартеруватися, бартеризація, приватизація – реприватизація, деприватизація, приватизаційний, антиприватизаційний, приватизатор, приватизувати, приватизуватися, приватизування; рос. спонсор – спонсорський, спонсорство, спонсировать, проспонсировать, спонсированный, спонсирование, лизинг – лизинговий, лизингодатель, лизингополучатель; 2) слова й терміноодиниці на позначення різних явищ і реалій суспільно-політичної сфери: укр. глобальний – глобалізаційний, глобалізація, глобалізм, глобалізований, глобалізуватися, глобаліст, глобалістика, глобальність, піар – піарити, піарівський, піарний, піарник, розпіарити, само піар; рос. лобби – лоббист, лоббировать, пролоббировать, лоббирование, лоббизм, мафиози – мафиозный, мафиозник, мафиозность, мафиозно-клановый тощо; 3) науково-технічні номени, серед яких найбільшу кількість іншомовних входжень виявлено в професійній лексиці й термінології з галузі інформатики та обчислювальної техніки (інтернет/интернет, мультимедіа /мультимедиа сканер, дискета, хакер, сайт, файл, чип), тому, відповідно, й утворюється чимало СГ, пор.: укр. сканер – сканувати, сканування, сканувальний, скануючий, хакер – хакерський, хакерство, хакероробка; рос. дискета – дискетка, дискетный, дискетница, мультимедиа – мультимедийный, мультимедийность, мультимедиа-система; лише окремими словами представлено словотвірні гнізда на означення нових реалій, понять, явищ інших царин (укр. ксерокс – ксероксний, ксерити, ксерокопія, ксерокопіювати, ксерокопіювання, факс –

факсовий, факсувати, відфаксувати, пейджер – пейджерний; рос. ксерокс – ксероксний, ксерить, ксерокопія, ксерокопіюють, ксерокопіювальний, пейджинг – пейджинговий; 4) нова іншомовна спортивна лексика й термінологія, яка відіграє важливу роль у сучасному світі, завдяки ЗМІ швидко стає відомою широкому загалові, засвідчена у вершинах чималої кількості СГ: укр. футзал – футзаліст, футзалістка, футзалівський, фрїстайл – фрїстайліст, фрїстайлістка, шейпінг – шейпінговий, шейпінгіст, шейпінгістка; рос. скейтборд – скейтбордист, скейт розм., скейтодром, шейпінг – шейпінг-зал, шейпінг-центр, шейпінг-клуб; 5) назви ужиткових і побутових реалій, а також атрибутів дозвілля, від яких утворюються здебільшого невеликі СГ, пор.: укр. степлер – степлерний, степлерувати; тамагочі – тамагошка, тамагошенята, снікерс – снікерсів, снікерсовий, снікерснути; рос. кейс – кейсовий, кейс-холодильник, ламинат – ламинувати, ламинирование, ламинація, степлер – степлерний; 6) нові запозичення на позначення мистецьких та культурних реалій і понять у ролі вершин СГ зустрічаються дещо рідше: укр. фентезі – фентезійний, пофентезійному, рейв – рейвовий, рейвер; рос. панк „стиль у музиці” – панк-група, панк-рок, панк-фестиваль, панк-фанк-група, андеграунд – андеграундний; 7) інновації-запозичення медичної царини виявляють невисоку словотвірну активність, пор.: укр. кріо – кріолог, кріохірург, кріохірургія, кріотерапія, хілер – хілерський, хілерство; рос. релакс – релаксація релаксанти, хилер – хилерський, хилерство, хилінг; 8) інші важливі номени сучасного життя українського і російського народів представлено у вершинах: укр. тинейджер – тинейджерка, тинейджерський, тинейджерство; рос. шоп – шопик, шоповий, шоп-тур, шопоман.

Помічено варту уваги дериватологів нову тенденцію, яка раніше в українському і російському словотворі виявлялася досить рідко, – активне використання в ролі твірних основ невідмінюваних новозапозичених іншомовних слів пор.: укр. зомбі – зомбувати, зомбування, зомбізація, зомбований, зазомбований, зомбі-автомат; рос. мафіози – мафіозний, мафіозник, мафіозність, мафіозно-клановий тощо. Ці та інші приклади переконливо доводять, що чинник комунікативної актуальності іншомовного слова, його широкого вживання у мовній практиці, дериваційної активності може виявитися потужнішим, важливішим, ніж фактор його граматичної неосвоєності.

Проведений аналіз фактичного матеріалу переконливо підтвердив, що з-поміж вершин-новозапозичень в обох студійованих мовах кінця ХХ – початку ХХІ ст. переважають англіцизми й американізми (див. вище), які становлять близько 85-90% від усіх зафіксованих у досліджуваному матеріалі нових входжень. Серед слів-інновацій у ролі вершин, що ввійшли з інших мов, трапляються одиниці з французької, німецької, італійської, португальської та ін. Однак СГ, утворені від таких вершин, переважно є нечисленними, пор.: укр. візаж – візажист, візажистка; фаркон –

фаркопний, бундеслига – бундеслиговий; рос. шарм – шармовий; гастарбайтер – гастарбайтерський, бутик – бутиковий, бутикоман.

Простежується нова тенденція – творення на основі складноскорочень, яка раніше в українському й російському словотворі виявлялася обмежено (пор. поодинокі СГ у радянську добу: укр. НАТО – *натівський, ЖЕК* – *жеківський*; рос. НАТО – *натовський, вуз* – *вузовський*). Помічено, що процеси творення нових СГ із вершинами-**аббревіатурами** переважно інноваційного характеру стали більш інтенсивними в сучасних східнослов'янських мовах. Варто також зазначити, що серед усіх типів нових складноскорочених слів, які виступають вершинами в обох мовах, домінують СГ, утворені на основі ініціальних аббревіатур (буквених або звукових): пор.: укр. МВФ – *МВФівський, МВФівець; КУІН/КУІн* – *кунівський, кунівець; ВНЗ* – *ВНЗівський*; рос. СНГ (*эс-эн-ге*) – *СНГеvecь, СНГовия, эсэнговий, СНГовский/эсэнговский/эсэнгэвский, эсэнговцы/эсэнгэвцы, эсэнгэшний, СНГэшник, общеэсэнговский; ОМОН* – *омоновец, ооновський*. Число гнізд із вершинами, що є поскладовими новими складноскороченими словами, незначне: укр. укрполбат (*українсько-польський батальйон*) – *укрполбатівець, укрполбатівський; нардеп* (*народний депутат*) – *нардепівський*; рос. нацбол – *нацболовец, нацболовський*. Поки що СГ із вершинами-інноваціями частковоскороченими аббревіатурами нами не зафіксовано в жодній із порівнюваних мов.

Вважаємо, що не менш важливим чинником, що сприяє активізації нових складноскорочених слів і розростанню відповідних СГ, виступає міжстильова взаємодія, яка виступає характерною рисою мови стилів ЗМІ та художнього. Яскраво простежується вплив як розмовних (укр. комдеп (*комуністичний депутат*) – *комдепівський; CD* – *сідюк*; рос. бомж – *бомжара, бомжатник, бомжатский, бомжевать, бомжировать, бомжиха, бомжовка, бомжонок; РС* (*пи-си*) – *писишка*), так і книжних, зокрема наукового та ділового стилів, нових одиниць (укр. СНІД (*синдром набутого імунного дефіциту*) – *СНІДовик, СНІДанок, снідоносний*; рос. ФСБ (*Федеральная служба безопасности*) – *эфэсбэшний/фээсбэшний, эфэсбэшник/фээсбэшник; ВОВ (*ветеран Отечественной войны*) – *Вова, Вовчик*).*

Переважну більшість вершин-аббревіатур становлять інноваційні одиниці на позначення певних міжнародних і внутрішньодержавних органів, організацій, союзів, партій, блоків, фракцій, рухів тощо: АСЕАН – *асеанець, внутрішньоасеанський; СНД (*ес-ен-де*) – *СНД-Росія, есендівець, есендюшник, есендівський, проесендівський, міжСНДівський; БЮТ* – *бютівець, бютівський; УНСО* – *унсовець; РУНвіра* – *рунвірівець*; рос. ЛДПР – *ЛДПРовський, ЛДПРовець; ДС* (“*Демократический союз*”) – *дээсовець; ВСХСОН* – *всхсоновець*.*

Останнім часом простежуємо негативну тенденцію до варваризації близькоспоріднених слов'янських мов. Помічено зростання численності нових іншомовних літерних і звукових аббревіатур, серед яких переважають англіцизми, що подаються в текстах латинкою і вимовляються за

англійським зразком (**PR** (*ni-ap*), **DOS** (*дос*) “операційна система комп’ютера, що завантажується з дисків і яка забезпечує роботу з ними для прикладних програм”, а частіше – в українському/російському оформленні (графічному написанні й озвученні) – *niar*. Вони стали і надалі стають твірними основами для виникнення похідних одиниць. Причому від них утворюються як поодинокі слова (укр. **DOS** – *DOSівський*; рос. **DOS** – *DOSовський*), так і цілі словотвірні ланцюжки (укр. **niar** – *niarити, niarитися, проniarитися, niarівець, niarний, niarник, niarність*; **PR** – *PR-акція, PR-хитроці*; рос. **niar** – *niarить, niarиться, проniarиться, niarный, niarщик*; **PR** – *PR-акция, PR-компания*). Іноді такі вершини можуть бути в латинському написанні, а похідні одиниці СГ виступають гібридними утвореннями: укр. **KFOR** – *KFORівець, KFORівський*; рос. **KFOR** – *KFORовец, KFORовський*; **SMS** – *эсмэска, эсмэсочка*. Це негативне явище відбувається в руслі глобалізації мов, що підриває структуру й національну специфіку та неповторність аналізованих слов’янських мов.

В аналізованій період у мові ЗМІ засвідчено активізацію (навіть нову моду) творення СГ від вершин, які виступають *онімами*. Серед них найбільш чисельну групу складають СГ із вершинами-антропоніми. Передусім це пов’язано з відчутним посиленням антропоцентризму в східнослов’янських мовах, а в мові новітніх українських і російських ЗМІ – зі зростанням ролі особистісного чинника. Найінтенсивніше в ролі вершин залучають в обох порівнюваних мовах прізвища відомих державних, політичних, громадських, релігійних та ін. діячів. Такі утворення позначають ще терміном *е ф е м е р и з м и*, тобто слова, широко вживані в певні періоди суспільного розвитку, тісно пов’язані з діяльністю окремих політичних діячів, але такі, що з бігом часу не мають перспективи ввійти до загального фонду мови і вживаються лише в зв’язку з конкретними подіями.

З-поміж СГ, утворених на основі прізвищ відомих осіб як в Україні й Російській Федерації, так і в світі, виділяємо такі: а) від онімів президентів держав, глав парламентів, урядів: укр. Янукович – *януковичівець, Януковичів, януковичівський, антиянуковичівський, Януковичолюбєць, Янукович-баші*; Ющенко – *антиЮщенко, ющенківець, антиющенківець, Ющенків, ющенківський, антиющенківський, проющенківський, Ю-штаб*; рос. Путин – *путинист, путинизм, путинский, пропутинский, раннепутинский*; Обама – *обамівець, обамівський, прообамівський, Обамагейт*; б) від найменувань керівників впливових партій, урядовців, відомих політиків, громадських і релігійних діячів, журналістів: укр. Тимошенко – *тимошенковець, тимошенківський, антитимошенківський, протимошенківський, тимошенкоман, тимошенкоманія, тимошенкофоб, тимошенкофобія*; Симоненко – *симоненківський, симоненківець, антисимоненківець*; Вітренко – *вітренківець, вітренківський, вітренківщина*; Піночет – *піночетизація, міні-Піночет*; Сабодан – *сабоданівець, сабоданівський*; Гонгадзе – *гонгадзівський, гонгадзегейт*; рос. Жириновський – *Жирик, жириновец, жириновство, жириновщина*; Зюганов – *Зю, зюгановец, зюгановский, прозюгановский*; Пиночет – *пиночетообразный*; Листьев – *листьевский* та

ін.; в) від онімів усіма знаних і популярних спортсменів, митців, кіно- і літературних героїв: укр. Андрій Шевченко – *Шева, шевоманія*; Лукаш (відомий український поет-перекладач) – *лукашівець, лукашана*; Гаррі Поттер – *поттеріана, поттеріада, поттероманія, поттерчата*; рос. Курникова – *курниковський, курникоманія*; Давид Бекхем – *Бекс, бекхемоманія*; Евтушенко – *евтушенковець* тощо.

Засвідчено, що СГ від імен невеликі за складом і творяться рідше (пор.: укр. Філіпп Кіркоров + міленіум – *Філеніум*; Скарлет – *суперСкарлет*; рос. Джюльєтта (героїня трагедії В.Шекспіра „Ромео і Джульєтта”) – *джюльєттовщина*; Звіад [Гамсахурдія] – *звіадист, звіадизм*).

Зібраний нами матеріал показує, що нечисленний за обсягом корпус СГ становлять також інноваційні утворення на основі інших власних назв, зокрема географічних: укр. Алмати – *алматинець, алматинський*; рос. Бишкек – *бишкековець, бишкековський*.

Вершинами нових СГ можуть слугувати номінації певних міжнародних та українських і російських організацій, зокрема політичних рухів, блоків, партій, організацій, фондів, рухів та ін., які виникли або стали відомими порівняно недавно.: укр. Відродження регіонів – *регіонал, відродженець*; Наша Україна – *нашоукраїнець, наші, нашіст*; Соціал-демократична партія (об'єднана) – *об'єднанець*; рос. Демократическая Россия – *демороссы*; Яблуко/ЯБЛОКО/Яблуко – *яблучники, яблочный* тощо. Характерно, що в Україні деякі з них з'являються лише перед черговими виборами до парламенту або президента: Громада – *громадівець*; Пора – *порист*. У цій групі щодо порівнюваних мов засвідчено істотну відмінність, продиктовану екстралінгвальними чинниками. Через те, що в Україні суспільно-політичні процеси протікають вільно, демократично, незалежно від будь-яких владних чи кримінальних осіб, то й кількість партій і блоків уже давно сягнула більше сотні. А звідси велика чисельність, широта й розмаїття СГ із такими вершинами. У російському ж політикумі (а відповідно і в мові) таких організацій значно менше, а тому небагато і СГ, та й ті не чисельні.

Близьким до попередньої групи є словотвірні гнізда з вершинами, що позначають переважно нові організації, загони, банки, фабрики, ансамблі, телеканали, радіопередачі та ін.: укр. Беркут (загін міліції швидкого реагування) – *беркутівець, беркутівський, беркутя, беркутятко, беркутня*; Піккардійська терція (ансамбль) – *піккардієць, піккардійський*; INTER (телевізійний канал) – *інтерівець, інтерівський*; Аваль (комерційний банк) – *авалівець*; Світоч (кондитерська фабрика) – *світочівець*; Школяда (назва передачі для школярів на радіо) – *школядівець*; рос. INTER (телевизионный канал) – *интеровец, интеровский*; Вид (телевизионная программа) – *видовец* тощо.

Характерно, що переважна кількість таких нових одиниць виступають ключовими словами – лексемами, які характеризуються високою частотністю вживання й позначають важливі для суспільства реалії та поняття певної історичної доби [4; 255-256.]. Вони й стають типовими вершинами СГ в обох порівнюваних мовах: укр. екологія – *агроекологія, ауतेкологія, демекологія*,

синекологія, еколог, фахівець-еколог, екологобезпека, екологобезпечний, екологонезбезпека, екологоосвітній, екологіст, екологічний, екологічність, екологізація, екологізуватися, мінекобезпеки, екоетика, екокатастрофа, екомоніторинг, екополіс, екополітичний, екорух, екотерапія, екотехніка, екотуризм, екоцид, екосистема, екосистемний; рос. экология – екологист, екологистка, еколого-економический, еколого-политологический, еколого-курортный, еколого-гигиенический, радиоэкология, радиоэкологический, экокатастрофа, экозащитный, экологичный, экологичность.

Засвідчено певну кількість СГ у досліджуваних мовах із різною наповнюваністю і межами. Характерно, що нерідко це залежить від тривалості перебування на посту й значущості (і навіть харизми) певного державного діяча або лідера, його позитивних чи негативних рис, внеску в розвиток країни чи партії, руху тощо. Так, відомо, що Л.Д.Кучма відбув два президентських терміни й за час його правління в Україні були й досягнення, але більше спостерігалось негативних явищ, які чітко відбито в найбільшому з поки що відомих словотворчих гнізд. Деривати останнього – переважно іменники й прикметники, зрідка прислівники, що характеризують різне бачення мовцями явищ та реалій, пов'язаних із цим державцем, пор.: Кучма – кучміст, кучмізм, кучмистий, кучмівець, кучмівський, кучманіти, кучманія, кучміада, кучмобаксівець, кучмонавт, прокучмівський, кучмизація, некучми, кучмономіка, кучмоекономіка, кучмоненависник, Кучмагейт, кучманойд, кучмократія кучмобачення, кучмодрук, кучмопрем'єрство, антикучміст, антикучмістський, кучмовоз, кучмуватися, кучмучка, по-кучмівськи тощо. Це ж стосується і Б.М.Єльцина, який також пробув президентом Російської Федерації два терміни й мав як прихильників, так і противників свого курсу реформ, діяльності та ін. Тому СГ із названим прізвищем-вершиною є досить широким і представлено здебільшого іменними частинами мови, у яких відбито певне ставлення народу й представників електронних та друкованих мас-медіа до цього очільника, пор.: Ельцин – ельцинець, ельцинизм, ельцинист, ельцинський, ельциноголовий, ельциноид, ельцинофоб, ельцинофобія, ельцинолюб, ельцинолюбие, Ельцингейт.

Зафіксовано також гнізда з однаковими вершинами-інноваціями, але чисельнішими за вмістом в українській мові, ніж у російській, пор.: укр. ЄЕП (єдиний економічний простір) – єєпнтий, єєпівець, єєпівський, пан'ЄЄПівський; рос. ЕЭП (Единое экономическое пространство) – єєповец, єєповський. Так, особливо показовим у цьому плані виступає слово манкурт, активно „розкручене” журналістами та письменниками й таке, що виявилось для української спільноти досить актуальним, обрісши рядом іронічно-викривальних похідних утворень: укр. манкурт – зманкуртіти, зманкуртілий, змаркуртизований, манкуртизація, манкуртизм, манкуртизований, манкуртист, манкурство, манкуртофоб, манкуртофобія; рос. манкурт – манкуртизація, манкуртизм. Варто також звернути увагу на те, що більшість авторитетних лексикографічних праць (навіть нових), виданих у Російській Федерації, його зовсім не фіксують [ТСР-98, НСИС-2001, ТСИС-2003, НРЛ-92] (крім [БТС; 519]). Є навіть приклади, коли в

українській мові на базі інновації виникло чимале гніздо, а в російській воно залишилася нерозгалуженим або потенційним, тобто гніздом-словом, пор.: укр. *фазенда* жарт.-ірон. „приміський будинок, дача (як правило, про невеликий будиночок), город (переважно в полі)” – „Фазенда” (назва газети дачників і городників), *фазендний, фазендівський, фазендатор, фазендейро*; рос. *фазенда* „те саме значення” – *фазендовский*.

Маємо також ряд ілюстрацій, коли СГ є ширшим у російській мові, ніж в українській: рос. *Горбачев* – *Горби, Горбач, горбиненависник, горбимания, горбостройка* (від *М.С.Горбачев* + *перестройка*), *Горбушка, горбачевский, горбачевец, горбачевизм, горбачевуана, горбачевско-ельцинский, горбачевско-яковлевский, горболюбие*; *Чубайс* – *чубайсов, чубайсовский, чубайсовец, чубайсить, чубаучер*; укр. *Горбачов* – *Горбі, горбачовець, горбачовський*; *Чубайс* – *чубайсівський, чубайсовец, чубайсофоб, чубайсофобия, чубайсик, чубайсенок*. Очевидно, це зумовлено ментальністю народів, актуальністю і важливістю тих чи тих реалій, понять, осіб тощо в певні періоди історії, потенційними можливостями мовних систем і авторською фантазією словотворців.

Отже, проведений аналіз вершин-неологізмів і словотвірних гнізд на їх основі в українській і російській мовах переконливо засвідчив, що в обох порівнюваних мовах є більше спільного, ніж відмінного. Виявлено, що типовими для обох мов і досить поширеними здебільшого виступають СГ із словами-вершинами на позначення нових запозичень (переважно з англійської мови), аббревіатур, онімів. У порівнюваних мовах провідним способом творення дериватів в аналізованих словотвірних гніздах є морфологічний, серед підспособів якого домінує суфіксація.

Література

1. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. – К.: Укр. енциклопедія, 2002. – 912 с.
2. Клименко Н. Словотвірне гніздо // Українська мова: Енциклопедія. – вид. 2-ге (випр. і доп.). – К.: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 2004. – С. 620-621.
3. Селіванова О. Словотвірне гніздо // Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К., 2006. – 716 с.
4. Тараненко О. Ключові слова // Українська мова: Енциклопедія. – вид. 2-ге (випр. і доп.). – К.: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 2004. – С. 255-256.
5. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка. – Т. 1. – М.: Русский язык, 1985. – 856 с.
6. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка. – Т. 1. – М.: Русский язык, 1985. – 832 с.

Умовні скорочення

БТС: Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С.А.Кузнецов. – СПб.: Норинт, 1998. – 1536 с.

НРЛ-92: Новое в русской лексике. Словарные материалы – 92 / Под ред. Левашова Е.А. – СПб.: Дмитрий Булавин, 2004. – 212 с.

НСИС-2001: Новый словарь иностранных слов и выражений. – Минск: Харвест, М.: ООО “Изд-во АСТ”, 2001. – 976 с.

ТСИС-2003 : Л.П.Крысин Толковый словарь иноязычных слов. – 5-е изд. стереотип. – М.: Рус. яз. , 2003. – 856 с.

ТСР-98: Толковый словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения / Под ред. Г. Складневской. – СПб.: Фолио-Пресс, 1998. – 700 с.